

9-SINF O'QUVCHILARINING O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Abdurahimova Shahnoza Ollonazar qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 9-sinf o'quvchilari uchun o'qib tushunish ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. O'qib tushunish – bu nafaqat matnni o'qish, balki uni anglash, tahlil qilish va fikr bildirish jarayonidir. Maqolada o'quvchilarning o'qib tushunish darajasini oshirish uchun samarali metodlar va o'yinlar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: O'qib tushunish, 9-sinf o'quvchilari, ta'lim metodlari, o'qitish strategiyalari, o'qituvchi faoliyati, mustaqil fikrlash, o'qish malakasi.

Annotation: This article explores the theoretical and practical aspects of developing reading comprehension skills among 9th-grade students. Reading comprehension is not just reading texts but understanding, analyzing, and expressing opinions about them. The article recommends effective methods and games to enhance students' reading comprehension abilities.

Keywords: Reading comprehension, 9th-grade students, teaching methods, instructional strategies, teacher activities, independent thinking, reading skills.

Kirish

Bugungi tez o'zgarayotgan zamonda bilim olish jarayonida o'qib tushunish ko'nikmasining o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, 9-sinf o'quvchilari uchun bu ko'nikma ularning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun asos yaratadi. O'qib tushunish orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki tahlil qilish, fikr yuritish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. O'zbek tilshunosligida psixolingvist olimi I. Azimova *O'qib tushunish* malakasiga to'xtalib, matnni o'qib o'zlashtirishni quyidagicha izohlaydi: “Matnni o'qib tushunish murakkab psixolingvistik jarayon bo'lib, grafemalarni tanish, so'zni o'qish, so'zning lug'aviy ma'nosini, kontekstual ma'nosini anglash, sintaktik strukturani to'g'ri hal etish (ya'ni, so'zlarning o'zaro munosabati, qaysi so'z gapdagi asosiy tushunchani, qaysilari unga tobe tushunchalarni ifodalayotganini anglash), shuningdek, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini tushunish kabi darajalardan iborat bo'ladi”¹

Ayniqsa, Shohruh Abduraimovning tadqiqotlarida ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholash va rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor

¹I. Azimova, Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. Global ta'lim va milliy metodika. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent: PRINT 25, 2019. – B. 215–224.

qaratilgan.² Uning yondashuvlari bugungi kunda o'qituvchilar uchun muhim metodik asos vazifasini o'taydi.

Asosiy qism

O'qib tushunish ko'nikmasining ahamiyati

O'quvchining matndan kerakli ma'lumotni topishi, u orqali xulosa chiqarishi, o'z fikrini asoslab berishi — bular o'qib tushunishning asosiy belgilaridir. Bu ko'nikma rivojlanmaguncha o'quvchilarda boshqa fanning ham o'zlashtirilishi qiyinlashadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda o'qib tushunish darajasi past bo'lsa, ular matnning umumiy mazmunini idrok eta olmaydilar, tafsilotlarni birlashtira olmaydilar va o'z fikrlarini aniq ifodalashda qiynaladilar.

O'qib tushunishni rivojlantirish usullari

O'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirish uchun quyidagi metodlar muhim rol o'ynaydi:

- **Savol-javob usuli:** Har bir matndan so'ng o'quvchilarga ochiq savollar berish va ulardan o'z fikrlarini ifodalashni so'rash.
- **Klaster tuzish:** O'qilgan matn asosida asosiy g'oya va fikrlar orasidagi bog'liqlikni klaster (g'oya xaritasi) shaklida tasvirlash.
- **Rolli o'yinlar:** Matn qahramonlari roliga kirib, ularning nuqtayi nazaridan voqealarni hikoya qilish.
- **Matnni qismlarga bo'lib o'rganish:** Matnni qismlarga ajratib, har bir qismni alohida tahlil qilish va xulosa chiqarish.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, o'qib tushunish faqat grammatik bilimlarga emas, balki o'quvchining umumiy tafakkur darajasiga ham bog'liqdir¹. Shu bois, o'qituvchilar nafaqat matn ustida ishlash, balki tafakkur va muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantirishlari zarur.

O'qib tushunishni rivojlantirish uchun tavsiya etiladigan metodlar va o'yinlar

- **"Ovoz chiqarib fikrlash" metodi:** O'qituvchi matnni ovoz chiqarib o'qiydi va o'z fikrini sharhlab boradi. O'quvchilar ham o'z fikrlarini ochiq aytadilar.

Misol uchun: o'qituvchi darsda quyidagi kabi matnni ovoz chiqarib o'qiydi:

"Bahorning ilk kunlari edi. Daraxtlar kurtak yozib, havoda iliq ifor taralardi."

O'qituvchi o'qiyotganda quyidagicha fikrlaydi va sharhlab boradi:

— "Bahorning ilk kunlari deyilyapti, demak tabiat asta-sekin uyg'onmoqda. Daraxtlarning kurtak yozishi – bu hayot boshlanayotganini bildiradi. Iliq havo esa bahorning yaqqol belgisi. Demak, bu tasvirda muallif bahorning go'zalligini his qilishimizni xohlayapti."

Keyin o'quvchilarga murojaat qiladi:

²Abduraimov Sh. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholashning nazariy asoslari. ResearchGate, 2021.

— "Sizlar bu manzarani qanday tasavvur qildingiz? Daraxtlarning kurtak yozishi sizda qanday his-tuyg'ular uyg'otdi?"

O'quvchilar ham o'z tasavvurlarini ovoz chiqarib aytadilar:

— "Men o'zimni tabiat bag'rida, yangi hayot boshlanayotgan bir joyda his qildim."

— "Bu tasvir menga bolaligimdagi bahor kunlarini eslatdi."

Izoh: Bu metod o'quvchilarga **matnni faqat o'qib emas, balki his qilib**, o'z fikrlari bilan **faol ishtirok etish imkonini** beradi. Shu orqali ularning **o'qib tushunish** va **tafsir qilish** qobiliyatlari kuchayadi.

- **"Kim tez va to'g'ri?" o'yini:** O'quvchilarga matndan tezkor savollar beriladi, ular esa imkon qadar tez va aniq javob berishga harakat qiladilar. Misol: "Amir Temur o'z davrida nafaqat buyuk sarkarda, balki adolatli hukmdor sifatida ham tarixda o'chmas iz qoldirgan. Uning boshqaruv siyosati kuchli markazlashgan davlat yaratishga asoslangan edi."

Savollar:

— Amir Temur qaysi sohada mashhur bo'lgan? (Javob: Sarkarda va hukmdor sifatida.)

— Uning boshqaruv siyosati nimalarga asoslangan edi? (Javob: Kuchli markazlashgan davlat yaratishga.)

— Amir Temurning tarixdagi o'rni qanday ta'riflangan? (Javob: Adolatli hukmdor va buyuk sarkarda sifatida.)

O'quvchilar tez va aniq javob berishga intiladilar.

Izoh: 9-sinf o'quvchilari uchun savollar **fakt va tafsiri**ni birlashtirgan bo'lsa yaxshi bo'ladi — bu ularni **nafaqat eslab qolishga**, balki **o'qib tushunganini tezda ifodalashga** o'rgatadi.

- **"Matn detektivlari" mashg'uloti:** O'quvchilarga matndan yashirin ma'lumotlarni topish vazifasi beriladi. O'qituvchi matndan parcha o'qiydi: "Alisher Navoiy ilm-fan va adabiyot sohasida ulkan xizmat qilgan. U 'Xamsa' deb nomlangan besh doston yaratgan va o'zbek adabiy tilining shakllanishida muhim rol o'ynagan."

Topshiriq:

— Matnda Alisher Navoiyning qaysi sohalarda xizmat qilgani yashiringan? (Javob: Ilm-fan va adabiyot sohaslarida.)

— "Xamsa" nimani anglatadi? (Javob: Besh doston.)

— Alisher Navoiy til taraqqiyotida qanday rol o'ynagan? (Javob: O'zbek adabiy tilining shakllanishida muhim rol o'ynagan.)

Vazifa: O'quvchilar matndan ushbu yashirin ma'lumotlarni aniqlab yozib oladilar va baham ko'radilar.

Izoh: Bu mashg'ulot orqali o'quvchilar **matndan kerakli va muhim ma'lumotlarni ajratib olish**, **mantiqiy fikrlash** va **e'tibor bilan o'qish** ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

- **"Bo'sh joylarni to'ldirish" topshirig'i:** Matndagi ba'zi gaplar tushirib qoldiriladi va o'quvchilar ularni mazmunan to'ldiradilar. Misol: "Amir Temur _____ yilda tug'ilgan. U Samarqandni o'zining _____ markaziga aylantirgan. Temur saltanati davrida ilm-fan va _____ rivoj topdi."

O'quvchilarning vazifasi: bo'sh joylarni to'g'ri ma'lumotlar bilan to'ldirish.

To'g'ri javob:

- 1336-yilda
- siyosiy va madaniy
- madaniyat

Izoh: Bu mashq o'quvchilarning e'tiborini matnning asosiy nuqtalariga qaratadi, xotira va mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi.

Bu o'yinlar va mashg'ulotlar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, diqqatni jamlash va tafakkurni rivojlantiradi.

Xulosa

O'qib tushunish ko'nikmasi o'quvchilarning bilim olishi, fikrlashi va muloqot qilish salohiyatini belgilab beradi. 9-sinf o'quvchilari uchun bu ko'nikmani shakllantirish — nafaqat o'quv jarayonining, balki ularning shaxsiy rivojlanishining ham ajralmas qismidir. O'qituvchilarning metodik yondashuvi va o'quvchilarga o'qishdan zavq olish imkonini beradigan faoliyatlarni tashkil etishi, albatta, yuqori natijalarga olib keladi.

Bugungi kunda olimlarimiz olib borayotgan ilmiy ishlar bu borada amaliy va nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ular tomonidan o'qib tushunish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tavsiya etilgan metodlar va o'yinlardan faol foydalanish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I. Azimova, Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. Global ta'lim va milliy metodika. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent: PRINT 25, 2019. – B. 215–224.
2. Abduraimov Sh. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholashning nazariy asoslari. ResearchGate, 2021.
3. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. – Toshkent, 2019. – B. 92.
4. Jalilov K. Baholash nazariyasi asoslari. – T.: Akadernashr, 2020, – B. 252.
5. Abduraimov Sh.S. Theoretical fundamentals of mother tongue level assessment. Academia: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 10, Issue 12, December 2020. 10.5958/2249-7137.2020.01751.6.